

Az anomia mint a válság fokmérője (első kísérlet) Társadalmi Kapacitás – a komplex válság jelensége Magyarországon¹

1. Elméleti keret, első közelítése

Az alábbi fejezetben nem szándékunk *Durkheim* nyomába lépni s e rendkívül tágas fogalmat az anomiaát kvantitatív eszközökkel megjeleníteni. Merton a *Social Theory and Social Structure* második részében az anomia lehetséges mutatóit taglalva megállapítja: „...*Durkheim sem nyújt ugyanis világos és módszeres útmutatást arra nézve, miként értelmezendők az anomia különböző jelei, a norma nélküliség és megromlott társadalmi viszonyok megfigyelhető jelenségei.*” (Merton 1968 219)

Az alábbiakban kísérlet teszünk egy mutató együttes szerkesztésére, s ebből létrehozunk egy kísérleti indexet, amely a társadalom *akut anomia* tüneteit kimutatja a tér különböző téregységeiben.

Először vizsgáljuk meg az anomia fogalmát. Az anomia fogalom felbukkanása összeköthető azzal a mély világválsággal, amelynek fordulópontja alapjául szolgált Nikolai Kondratievnek a *Great Depression* várható prognosztizálására (Kondratiev 1925). Durkheim elemzéséül szolgáló adatbázisok lényegében a 1870-es és 1880-as, valamint a 1890-es évekre koncentrálnak.

Le Suicide az anomias öngyilkosságot taglaló fejezetének első részében található Durkheim kiinduló hipotézise: a normák és egyéni célok konfliktusát nem az elszegényedés vagy azt előidéző válság okozhatja, hanem a válság okaként bekövetkező *nagyobb átalakulások*, amelyek nyomán zavar támad magában a normarendszerben. *A normarendszer* ilyen zavarai nevezhetőek anomianak (Durkheim 1982, 229). *Az egyensúly megbomlása, a nagy átrendeződések, a hirtelen növekedés, akár a váratlan kataklizma* következtében az emberek elveszítik addig megszokott tájékozódó képességüket, tájékozódási pontjaikat. A szükségletek (centrifugális erők), amelyek az egyéntől függenek, az egyénből törnek elő korlátlanok lesznek, nem köti őket külső társadalmi erő (centripetális erő) amelynek következtében immáron ezek a szükségletek feneketlen szakadékként sohasem tölthetők be (Durkheim 1982 234). *Le Suicide*-ban az *integráltságot* a társadalom a csoport normarendszerének erősségével hozza összefüggésbe a szerző. A társadalmi normák fontosságát Durkheim már a *De la division du travail social*-ban is hangsúlyozta. A társadalmi átrendeződések amennyiben érintik *a munkamegosztás, a család, a nevelés intézményeit* és azokat az egyénnel összekötő köteleiket, akkor a normarendszer válságának az esélye megnő egy adott társadalmon belül.

A harmadik kondratievi ciklus fordulópontja után a tizenkilencedik század talán egyik legnagyobb társadalomtudományi innovációja az *anomia* ismét napirendre került. A *Great Depression* ihlette az anomia újbóli megfogalmazását, a fogalom pontosítását, valamint új

---

¹ A tanulmány első közlése: Bódi, F. & Farkas, J. & Horváth, Zs. (2014) The Anomie as a Thermometer of the Crisis (experiment) Social Capacity – phenomenon of the complex crisis. In Bódi, F. & Fábrián, G. & Fónai, M. & Kurkinen, J. & Lawson, R.T. & Pietiläinen, H. *Access to Services in Rural Areas: A Comparison of Finland and Hungary*. Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, Studies in comparative social pedagogies and international social work and social policy, Vol. XXVII. General editor: prof. Peter Herrmann. <http://sozialvergleich.org> This chapter was edited in framework of Number 81667 project of OTKA, *The Hungarian Scientific Research Fund*. Project website: <http://www.tk.mta.hu/pti/loss/>

metodika felállítását. Merton megkísérli az anomia fogalom megújítását. Különbséget tesz egyszerű (*simple*) és heveny (*acut*) anomia között. Az egyszerű anomia esetén értékrendszerek ugyan ütköznek egymással, amelynek során elkülönülnek a csoportot, a többségi értéket elhagyók, de „...a heveny anomia (*acute anomie*) állapotában viszont károsodnak, szélsőséges esetben, felbomlanak az értékrendszerek (*value-systems*) (Merton 1968 217 Garzia 1948).

Majd kifejti az anomia különböző mértékű, s talán különböző fajtájú is lehet. Parson és Bales cselekvés elméletéből idézve (Parson és mások 1953) rávilágít a deviánsviselkedés négy alapvető irányba bontakozhat ki, amelyekből később Merton az anomia négy típusát jeleníti meg *Continuities in the theory of social structure and anomie* című tanulmányában. Attól függően, hogy a normatív mintától való *elidegenülés* – vagy a normatív mintához, illetve a változás melletti *elkötelezettséghez* való alkalmazkodás dimenzióiban *a cselekvő aktív, ill. passzív*. Négy tipikus deviáns irányultság adódik Parsons szerint.

1. Tábla: Parsons tipológiája²

Elidegenedés oldal /	Kényszeres megfelelés oldal
Erőszakosság	kényszeres teljesítmény
Visszahúzóadás	kényszeres elfogadás

Forrás: szerzők Parsons és Bales alapján(1953).

Merton a parsonsi cselekvéselméletét az amerikai kultúra és azok korszak változásaira illeszti, mint egy ontológiai keretet adva nekik, s ebből levezeti anomia tipológiáját. A *siker*, mint az amerikai kultúra egyik központi fogalmának viszonyát vizsgálja az uralkodó és változó normákhoz. A *siker*, mint *cél* viszonya a hozzá való eljutáshoz, a társadalmilag meghatározott *lehetőségekkel*. Két kritikus időszakra fókuszál a polgárháború utáni időszakra: *Hogyan legyünk gazdagok?* nyomán az amerikai álmra, valamint a *Great Depression* s azt követő időszakra.

Az első időszak kapcsán arra az ellentmondásra mutat rá; egyrészt működik a „*Dolgozz! S a munka tesz mindenkit férfivá!*” életvilága, másrészt: „...*legnagyobb lovagok a rablólovagok, olyan emberek, akik érvényesülésük érdekében törvényhozókat vesztegetnek meg, anyagi erőforrásokat tulajdonítanak el, monopóliumokat szereztek és tönkretették versenytársaikat.*” (Merton 1968 223)

A kelet-európai olvasó azt hihetné, a szerző az 1990 utáni vad kapitalizmus és vadprivatizáció korszakáról ír. Miután kísérteties az hasonlóság, s talán kivétel ez alól a *dolgozz!* imperatívusza. A kettős értékvilág ezen oldala hiányzik ebből az amerikai zsánerből, amely nem jelenik meg a posztkommunista korszakban ily markánsan. A képlet nyilvánvaló, a szembenálló értékek (erények és erénytelenség) a társadalom célrendszerében különösen kontrasztosak a társadalmi valóság lehetőségeivel, s realitásával szemben.

² Parsons, *The Social System*, 256-267, 321-325; Talcott Parsons, Robert F. Bales and Edward A. Shits, *Working Papers in the Theory of Action* (Glencoe: The Free Press, 1953), 67-78.

„Az elfogadott normák összeütközése a hozzájuk való társadalmilag jutalmazott alkalmazkodás lehetőségével deviánsviselkedésre kényszeríti az embereket, és anomiót hoz létre.” (Merton 1968 230) Ugyanakkor, ha az intézményes gyakorlatot elutasítják, másrészt viszont a kulturális célok változatlanul elfogadottak, akkor a társadalmilag elfogadott célok érdekében azzal nem konform eszközök kerülnek előtérbe, lásd *fehérgalléros bűnözés, szervezett-bűnözés* eseteinek száma növekedhet egy társadalmon belül, mint a *Great Depression* –t környező időszakban. Merton felhívja a figyelmet arra, hogy az anomia eredményeként létrejött deviánsviselkedés nem feltétlenül racionálisan kiszámított és haszonszempontú. Mivel cselekvő motívumainak energiáját akut feszültségek táplálják, melynek forrása *a kulturálisan ösztönzött célok és a társadalmilag strukturált lehetőségek közötti eltérés* (Merton 1968 232).

Ezzel a fenti *innovation* attitűddel a nagy társadalmi transzformációk idején szembesülhetünk, amelyek egybe eshetnek a gazdasági válságciklusok forduló pontjait környező, de különösen azt követő időszakokkal. Lényegében implicit az anomia első típusát állítva fel a szerző *a céltartó, de hozzávezető eszközöket elvető* romboló hajlamot, teljes negativizmust sugárzó *gengszter* ideáltípusával. Kelet-európai párhuzamot nem nehéz megtalálni a kommunizmus összeomlása utáni években, hiszen a jogi és erkölcsi zűrzavarban, mind *a fehérgalléros bűnözés* (adókerülés, csalás és megtévesztés útján szerzett vagyonok) megszorodik, ugyanakkor ezzel egy időben a *megélhetési bűnözés* is bevett gyakorlattá válik, amelyre a hatóságok túlzott figyelmet nem fordítottak, ezzel megfelelve az akkori kor politikai elvárásának.³

Látható, a *válságok* a hirtelen státusz és szerepváltozások korszakai. Ebben az útkereső periódusban az egyén feladhatja a kulturálisan korábban megszabott törekvéseit, de ua. továbbra is szinte kényszerítő erővel kötik az intézményes normák (Merton 1968 238). Ezt nevezi *ritualism* –nak Merton, s fellítja az anomia második típusát. Ők a *virtuóz bürokraták, (bureaucratic virtuosos)* a túlzott egyetértés, a túlzott alkalmazkodás bajnokai, s ők a *munkamániás* patológiai esetéig „fejlődhetnek”. A szerző szerint, a virtuóz bürokratákat *státusz aggodalom* vezérli, jellemző rájuk a *makacs ismétlés, a sztereotipizálás hajlama, a tapasztaltok előli elzárkózás, túlságosan jó megjelenés (excessively 'good' form)*. Kelet-európai átalakulás is kitermeli a maga *virtuóz buroktata* ideál típusát, ehhez tartozók, akik a még megmaradt munkahelyekért folytatott közdelemben mindent latba vetnek, s foggal-körömmel építik karrierjüket és érvényesítik önön érdeküket, ha kell átgázolva mindenkin, *s feladva korábbi generációk szolidaritást termelő értékeit*. Az új felnövő *Y generáció*⁴ egybeesik a valamikori Vasfüggöny mögött felnövő új generációval, amely már nem a szocialista korban szocializálódott. Ebben a kettős hatásban, szinergiában fejlődik ki az új generáció, amely a munkahelyéért, munkájáért, képes minden más értéket háttérbe szorítani, szélsőséges esetben *szingliként* élni, feladva a család kötöttségeit, s egyben annak oltalmát is.

Merton a harmadik anomia típusát *retreatism* – nek nevez, amely annyit jelent *a cselekvő lényegében feladja mind az egykor nagyra becsült kulturális célokat, mind pedig a célok elérését szolgáló intézményesített gyakorlatot* (Merton 1968 241).

³ http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=318&page=0 / Póczik Szilveszter: szegénység, Bűnözés, Megéleltési bűnözés, Polgári Szemle, 2009. 5. Évf. 2. Sz.

⁴ Jean M. Twenge (2006) Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled--and More Miserable Than Ever Before. Simon and Schuster.

A visszahúzóást akut anomia váltja ki, amely felüti fejét *válságban (depression)* és *bőségben (prosperity)* egyaránt. A szerző az özvegyiséget hozza fel példának, amelyben felléphet az tunyaság (*sloth*), és a tompultság (*torpor*). Ugyan ez az apátia öntheti el az embereket hirtelen nyugdíjazás esetén, amikor kizökkennek a megszokott rutinjukból.⁵ A közömbösség gyakori témája az irodalomnak is Camus (*L'Étranger*) abszurd formában dolgozza fel e témát (1942). A *retreatism* a legkézzelfoghatóbb anomia típus a *Great Depression* idején a Bécshez közeli *Marienthal* szociográfiai kísérletében is plasztikusan jelenik meg a *megfáradt közösség*, amelyben az emberek *bezárkóznak, kevesebbet utaznak*, valamint keresik fel egymást. A *közttereket*, a kerteket *elhanyagolják, intézményeket* nem támogatják, azok ezért *bezárnak*, visszaesik a közintézmények (könyvtár és egyesületek) látogatottsága, valamint *csökken az egyesületek taglétszáma* még akkor is, ha ezek ingyenesek. A tartós munkanélküliségben élők, annak ellenére, hogy drágábbak a bulvárlapok inkább azt fizetik elő, mint a tartalmasabb és olcsóbb napilapokat. Fokozatosan háttérbe *fordítanak a pártoknak*, s *növekszik az alaptalan feljelentések száma*, stb. (Jahoda & Lazarsfeld & Zeisel 1975). *Marienthal* tökéletes előképe az 1990 után kialakult kelet-európai *rust belt* életvilágának (Ózd, Komló, Ústi nad Labem, Ostrava) valamikori szocialista nagyipar romjain élő, ill. vegetáló közösségeknek.

Die Arbeits-losen von Marienthal-ban a 1930-as évek közepén rögzített tünetek, bár nem említik az anomia fogalmát, de tökéletesen egybevágnak Mertonnak a *retreatism* típus fogalmával. Az egyén légtüres térbe kerülve ide-oda hányódik, könnyű prédája politikai totalitarizmusnak. Merton fenntartásokkal kezeli kortársának *Bernard Lander* metrikus kísérletét, amely az anomia mértékét objektív létkörülmények irányából törekszik megmérni. Lander szerint egy területi egységen belül az anomia erősebb, mint más téregységben, ha növekszik a bűnözési arány, jelentős a színes bőrű lakosság aránya, csekély számú a saját tulajdonú lakások aránya, stb. (Lander 1954).⁶

Azonban Lazarsfeld és társainak marienthali kísérlete, már jobb kiinduló pontot biztosít egy *objektív mérőszámokból* alkotott anomia indikátornak, amely legalább is a *retreatism* típusú anomia mélységét összehasonlíthatóvá tenné különböző területi egységek között. Például a *közösségi közlekedés járatainak sűrűségének változása* – köztudott Magyarországon a foglalkoztatási válságból közel negyedszázada soha ki nem kapaszkodó régiókban a busz- és vonatjáratok száma drasztikusan csökkent. Az *intézmények bezártak, elöregedés, korábbi elvándorlás*, és pénztelenség okán (Bódi & Fekete 2012). *Egyre kevésbé művelik a kerteket* ezekben a régiókban, pedig ebből kétszázezer hektár áll szabadon az egész országban.⁷ A *civiliszervezetek* a fejlettebb régiókban, településeken sűrűbbek és aktívabbak, mint a fejletlen régiókban és településeken.⁸ Magyarországon a *tartósan alacsony foglalkoztatottsággal* rendelkező, valamint *alacsony jövedelemszintet* produkáló településeken az országgyűlési

⁵ Lásd *About Schmidh* című filmet címszerepben Jack Nicholson ezt a karakter alakítja.

⁶ Merton eredményesebbnek ítéli *Leo Srole* anomia-skáláját, amely az anomiat mint szubjektív tapasztalatot méri: 1. annak észlelése, hogy a közösségi vezetők közömbösek az egyén igényei iránt, 2. annak felismerése, hogy kevés dolog érhető el a társadalomban, ezért azt kiszámíthatatlannak és rendezetlennek tartják, 3. Felismerése annak, hogy az életcélok veszítenek fontosságukból, 4. Hiábavalóság érzése, 5. Annak a meggyőződésnek az erősödése, hogy az emberek hiába keresnek társadalmi vagy pszichológiai támaszt társaiknál. In: Alan H. Roberts and Milton Rokeach, "Anomie, authoritarianism, and prejudice: a replication," *American Journal of Sociology*, 1956, 61, 355-358, at note 14. In a published comment on this paper, Srole questions that his study has in fact been replicated; *Ibid.*, 1956, 62, 63-67.

⁷ <http://mno.hu/mezogazdasag/fazekas-ez-a-magyar-agrarium-aranytartaleka-1144491>

⁸ <http://civil.info.hu/nyilvantartas>

választásokon a *választási részvétel alacsonyabb* az országos átlagnál (Bódi, F & Bódi, M.). A *retreatism típusú* anomia területi differenciáinak mérésével később egy másik tanulmány keretei között foglalkozunk.⁹

Az anomia korábbi fajtái a célok és az intézményes normák közötti viszonyból voltak levezetve, ugyanakkor a társadalom különböző csoportjainak is lehetnek eltérő normái, sőt mi több, a normák változhatnak is, azáltal hogy új normák bukkannak fel és válhatnak uralkodóvá, s korábban oly nagyra becsült értékek amortizálódhatnak. Lásd *Don Quijote* toposzát; a korábbi korok értékrendszer hanyatlása, vagy ennek abszurd megfogalmazását Dürrenmatt *Romulus der Große* drámáját (1950). Merton Elinor Barber *The Bourgeoisie in 18th Century France* művére támaszkodik, amikor a *rebellion* anomia típusát felállítja. „*A lázadás fertőzőszerűen átfogja a társadalom jelentős részét, akkor a forradalom átalakítja mind a normatív, mind a társadalmi struktúrát.*” (Merton 1968 244)

Ha túl nagy az eltérés a mobilitásra vonatkozó várakozások és a tényleges mobilitás között, bekövetkezik az anomia állapota – a szerző folytatja – *s a megvalósult mobilitást sem kíséri erkölcsi jóváhagyás* (Barber 1955). Lényegében *az osztály- és rendi szerkezet váltása nem szerves* – nem valósul meg a *megszüntetve megőrzés elve*, vagyis a felfelé mozgókat az alsók megvetik; megalkuvóknak tartják, ellenben a felső osztályba, ill. rendbe kerülők pedig megvetik a lent maradtakat.

A rebellion anomia típusát nem csak idő dimenziójában értelmezhetjük, a régi és új dichotómiájában, hanem a térben is lehetnek kettős életvilágok (Castells 1991), amelyben az értékek sűrűlődnak, ütközhetnek. A globalizáció teremtette metropoliszokban kialakultak a párhuzamos életvilágok, különösen a be- elvándorlás, a modernkori népvándorlás következtében. De ugyan így párhuzamos világok jöhettek rétre Kelet-Európában a kommunizmus összeomlása utáni *komplex válság* eredményeként (Bódi 2012) a *leszakadó* régiók és *visszakapaszkodó* régiók életvilága között. Azokban a térségekben, ahol tartósan alacsony a foglalkoztatási szint beindulhatott – a vidéki életvilágokban is – a *gettók* kialakulása (Kovács & Váradi), a *zárványtársadalmak*, amelyből nem, vagy alig lehet kitörni (Gazsó 2008). A válság következtében kialakult társadalmi és regionális különbségek a válságot követően is tartósan fennmaradhatnak és tartósan kifejtik hatásukat (Theory of Kuznets-Wiliemson gap 1966).

A leszakadt térségekben, ahol a gyermekek nem látják a szülőket munkába járni, tulajdonukkal gazdálkodni, a mindennapi megélhetés a feketemunkára és segélyekre korlátozódik, valamint némi „gyűjtögetésre” (Bódi 2006). A gyermeket otthon nem akkor ünneplik meg a rokonai, barátai, amikor leérettsgézik – erre nincs is sok esélye, hanem akkor, amikor kijön az első előzetéséből, ill. letölti első börtönbüntetését. Ezen társadalmi zárványokban más szabályzó normák kezdenek uralkodóvá válni, amelyek a társadalom alapszabályait kikezdi. Az integráló intézmények a *család* elidegenedik a társadalmi rendet szavatoló mércéktől, viszont a szűkebb közösség burokaiban tartja a benne szocializálódó egyént, aki innen önerejéből nem sok eséllyel tud kitörni. A *segítő intézmények*, az óvoda, az iskola, a családsegítő, a védőnő, a templom,

⁹ Heurisztikus közelítéshez ajánljuk Nagy Dénes alkotását: *Másik Magyarország*;

http://film.indavideo.hu/video/f_masik_magyarország Ötven percben sokat elmond a széthullott falusi társadalmak hétköznapjairól egy kis Heves megyei település, Mezőszemere példáján, ahová Bukta Imre képzőművész hazaköltözött pár éve.

miután *nem ezt a zárt világot képviselik és nem ennek a nyelvén szólnak meg*, nem tudja megérinteni.

Az elmúlt évtizedek jelentős térinformatikai fejlődése lehetővé tette, hogy olyan adatok álljanak rendelkezésünkre, amelyeket egy adott időben egy adott téregységre azonos tartalommal tudunk vonatkoztatni, ezek az elvárások különösen EU csatlakozás után a valamikor Vasfüggöny keleti felén is elérhetőek.

Ugyanakkor biztató egészségzociológiai tanulmányok sora jelent meg, amely az idő előtt halálozás és a depriváció között a releváns kapcsolatot bizonyította, az eddig külön-külön megfigyelt jelenségek között a kapcsolatot feltárta (Juhász és társai 2010). Durkheim hipotéziseit a jelen kutatásai számos ponton igazolták. *“Durkheim's theories related not only to the patterning of suicide but easily extend to other major outcomes ranging from violence and homicides to cardiovascular disease.”*(Berkman és mások 2000, 844)

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy Magyarország esetében a regionális különbségeket demonstráljuk s körülhatároljuk mind azokat a területeket, amely egy sajátos alternatív, párhuzamos életvilágok kialakulására utalnak. Ahol a társadalmi integráció gyenge, a társadalmi kapacitás alacsony, s vélhetően az akut anómia jelei halmozottan jelentkeznek.

2. Módszertani keret első kísérlete: A társadalmi jelenségeket leíró indexek és komplex mutatók áttekintése

A társadalomtudományban az egyes megfigyelési egységek állapotát, fejlettségét és fejlődésének trendjeit indikátorokkal, vagy összetett jelenségek esetén komplex mutatókkal határozzák meg. Ez utóbbiak általában a megfigyelés tárgyához kapcsolódóan, az adott jelenség többféle aspektusát kívánják leírni különböző indikátorok értékeinek matematikai-statisztikai módszerekkel történő egyesítésével. A legismertebb ilyen komplex mutatók között találjuk a Bennett-féle mutató számot, a humán fejlettségi és a különböző deprivációs indexeket.

A Bennett-féle komplex mutató egy település olyan tulajdonságait kívánja egybegyűjteni, mint az elérhetőség, a fejlettség, a versenyképesség, vagy éppen az urbanizáltság. A komplex mérőszám kiszámítása az adott jelzőszámok maximum értékéhez történő viszonyításon alapul, ami azt jelenti, hogy az egyes vizsgálati egységekhez rendelt értékek annak százalékában kerülnek meghatározásra. Ezek kiszámítása után a százalékos értékek összeadásával kapjuk meg a mutató értékét.

A humán fejlettségi indexet (Human Development Index továbbiakban HDI) 1992-ben vezették be az ENSZ UNDP (Egyesült Nemzetek Fejlesztési Program) keretén belül, és ez képezi az alapját az évente közzétett *Human Development Report*-oknak. A HDI index alapját három mutató képezi, amelyek az emberi élet egy-egy jellemzőjét igyekeznek megragadni:

- a hosszú és egészséges életet a születéskor várható élettartam,
- a képzettséget a 15 éven felüli írni-olvasni tudók aránya, valamint a kombinált iskolázottsági arányból képzett részindex,

- a tisztességes életszínvonalat pedig a vásárlóerő paritáson számított egy főre jutó GDP-vel fejezik ki.

A felsorolt indikátorokból három önálló indexet képeznek, majd ezekből számítják ki a HDI komplex mutatót. A HDI jelzőszám megszületésekor egy forradalmi módszernek számított, ugyanakkor néhány év elteltével komoly kritikákat fogalmaztak meg vele szemben, melyek egyrészt a számítási módszert, másrészt a figyelembe vett alapindikátorokat vették górcső alá.

Saját társadalmi kapacitásmutatónk megalkotásának közelebbi előképét a Juhász és kutatótársai által megalkotott *deprivációs index* adja (Juhász és társai 2010). Az elmúlt évtizedekben az egyes kutatók számtalan, több-kevesebb részletben eltérő komplex mutatót dolgoztak ki ebben a témában (Jarman, 1983; Towshend, 1987, Spéder, 2002; Kapitány és Spéder, 2004). A magyar kutatócsoport az indikátorok kiválasztásában hozott új eredményeket azáltal, hogy a magyar társadalom alapvető jellegzetességeit is figyelembe vette a munkája során. Így került be az index alkotóelemei közé a nagycsaládok aránya, valamint, az egy szülőcsaládok aránya, mert a KSH adatai alapján az elszegényedés kockázata az ilyen típusú háztartásokban jelentősen magasabb.

A társadalmi kapacitás index megalkotásának célja

A komplex mutatónk megalkotásának célja, hogy összefoglalja a helyi társadalomnak azt a képességét, hogy a különböző térségi fejlesztési programokban mennyire lehet rá építeni, mint helyi erőforrásra. Úgy gondoljuk, hogy *a helyi lakosság egy erőforrás*, amelynek kapacitása alapvetően meghatározza a területfejlesztés, vagy a vidékfejlesztés sikerét egy adott településen, vagy térségben. Éppen ezért fontos lenne kifejezni azt, hogy milyen állapotban van egy tervezési folyamat, vagy egy fejlesztési ciklus megkezdése előtt. Hiszen a fejlődéshez nemcsak környezeti és gazdasági erőforrások szükségesek, hanem társadalmiak is, hiszen sok aspektusban meghatározza, hogy egyáltalán milyen stratégiai célok kitűzése lehet reális, illetve, hogy milyen fejlesztési módszertan alkalmazása érhet célt. Ennek okán a komplex mutatónkban olyan indikátorokat igyekeztünk összeválogatni, amelyek jól összefoglalják a lakosság testi-lelki egészségét, gazdasági állapotát, jólétét, valamint a munkavilágához való viszonyát.

Az indexet alkotó mutatók bemutatása

A vizsgálati egységként a kutatás tervezésekor települési szintet határoztuk meg. Ennek következményeként szembesültünk azzal a problémával, hogy az előzetesen kiválasztani kívánt mutatók közül néhány matematikai-statisztikai értelemben nem bizonyult elég stabilnak (pl.: korai halálozás kockázata) a vizsgálat területi egységeinek szintjén. Éppen ezért úgy döntöttünk, hogy ahol lehetséges ott három év adatainak összevonásával (2009-2011) képezzünk egy jellemző mutatót az adott indikátorban. Erre azonban az adatgyűjtés körének változásai miatt (járadékosok száma a jogszabályi változások miatt több évre visszamenőleg nem számítható), vagy adathiányok miatt (bűnelkövetők száma) nem minden esetben volt módunk (az eltéréseket az egyes mutatóknál tüntettük fel).

1. *A jogerősen elítélt bűnelkövetők aránya* (lakóhely szerint) az adófizetőkhez képest 3 év átlagában (2008, 2009, 2011), mint a társadalom morális állapotát jellemző indikátor.
2. *A járadékosok aránya* az adófizetőkhez képest a 2011-es évben. Ez mutató önmagában is egy összevont jelzőszám, amelyet (Bódi és társai 2012) eredményei alapján vontunk be és a következő elemekből épül fel: rendszeres szociális segélyben részesülők száma,

- nyilvántartott álláskeresők száma, öregségi nyugdíjban részesülők száma és rokkantsági és rehabilitációs ellátásban részesülők száma. A mutató lényegében azt kívánja kifejezni, hogy mekkora azoknak az aránya, akik ellátásra szorulnak az adott településen.
3. Az egy adófizetőre jutó jövedelem 3 év átlagában, mint a gazdasági jólétet szimbolizáló jelzőszám.
  4. Az adófizetők aránya a 18-59 éves lakossághoz 3 év átlagában, mint a gazdaságilag aktív, keresettel rendelkezők számának kifejezése.
  5. A lakónépesség változása 2009-2011 között a lakosság, mint erőforrás bővülését, stagnálását, vagy apadását reprezentáló indikátor.
  6. A terhesség-megszakítások száma a szülőképes korú nőkhöz viszonyítva 3 év átlagában, mint a társadalom hangulatát, és jövőbe vetett hitét megragadó mutató.
  7. A korai halálozás kockázata 3 év átlagában, mint azt a (gazdasági és társadalmi) kárt megbecsülő indikátor, amit a nem megfelelő egészségügyi ellátás okoz, illetve szoros kapcsolat áll fenn bizonyos szegénységgel is kapcsolatos mutató megbetegedésekkel, mint például szív és érrendszeri betegségek. Továbbá olyan habitusokkal, amelyek az életmódból fakadnak: függőség, mozgás hiány, egészségtelen táplálkozás stb.

A komplex mutató előállításának módszere

A módszertan megvalósításában a Juhász, Nagy, Páldy és Beale által kidolgozott *deprivációs index* módszertanát követtük (Juhász és társai 2010). A komplex mutatóban az egyes indikátorok standardizálását, összevonásra előkészítését a következő módon végeztük: az egyes téregységek adott indikátor értékeit (X) annak számtani átlagához ($\bar{A}$) viszonyítottuk, majd ezt a szórással (S) elosztottuk. Az alábbi képlet mutatja a műveletet:

$$Z = (X - \bar{A})/S$$

A 3. egy főre jutó jövedelem, a 4. adófizetők aránya, valamint az 5. lakónépesség változás mutató esetében a képlet a következőképpen módosult:

$$Z = (\bar{A} - X)/S$$

Az egyes területegységekhez tartozó indikátorok Z értékeit ezután összegeztük, amelynek eredménye adta meg a társadalmi kapacitás index értékét. Az egyes indikátorok matematikai statisztikai módszerekkel való súlyozását elvetettük, és szakértői súlyokat sem határoztunk meg.

A társadalmi kapacitás index értelmezése

A társadalmi kapacitásindex alapját képező Z érték minél magasabb értéket vesz fel egy területegységben annál összetettebb, annál több társadalmi-szociális aspektust érintő probléma található meg ott, míg ezzel szemben az alacsonyabb értékek kedvezőbb állapotot jelölnek.

3. A társadalmi kapacitás index (SCI) értelmezése Magyarországon

A Kelet-nyugati lejtő

Mielőtt a fent kiválasztott mutatók térbeli differenciáinak taglalásához kezdenénk, érdemes szélesebb perspektívában áttekinteni Magyarország helyzetét *Közép-Európában*, aki

Magyarországon él annak talán evidens, hogy a nyugati részen fekvő Dunántúl népességének életminősége és a keleti részen fekvő Nagyalföld népességének életminősége között mérhető differenciákat lehet találni, s az talán kevésbé ismert az itt élők számára is, hogy e különbségek nem az 1990 utáni foglalkoztatási szerkezet összeomlásától mérhetőek.

Ha kezünkbe vesszük Róna András *Közép-Európa Atlaszát* (1945), akkor látható több az életminőséget reprezentáló, vagy arra utaló indikátorok vonatkozásában, hogy az országot egy kelet-nyugat irányú lépcső, törésvonal szelnek ketté.

Az *analfabéták aránya* a Dunántúlon és Közép-Magyarországon 0-10% közötti, ellenben a Nagyalföldön és Észak-Magyarországon 10-20%, kivéve a nagyvárosokat (pl. Debrecen, Szeged), ettől keletebbre eső régiókban (Erdély, Kelet-Balkán) még kedvezőtlenebb a helyzet az 1930-as évek elején felvett adatok alapján (Róna 1945 184-186).

A *halálozási arányszám* Észak- és Nyugat-Dunántúlon, valamint Közép-Magyarországon és Duna-Tisza Közén 14-16 ezrelék, ellenben a keleti területeken 16-18 ezrelék, sőt az Észak-Alföldön, s ettől keletebbre eső régiókban 18 ezrelék feletti, 1930 körüli 5-10 éves átlaggal számolva (Róna 1945 196-197).

A *csecsemőhaladóság* (1930-as évek közepén 5 év átlagával számolva) Nyugat-Dunántúlon, az Osztrák határ mentén 12% alatti (nem tévedés százalék), ellenben a Tiszántúlon a romániai határhoz közel 16% feletti (Róna 1945 202-203).

Az eltelt nyolc évtizedben jelentősen változott Közép-Európa népességének élet helyzete, de továbbra is fennmaradt a Kelet-Nyugat irányú lejtő.

Social Capacity indikátorai (SCI)

Alábbiakban vegyük sorra az egyes mutatókat, helyi települési önkormányzatokként vizsgálva, amelyből 3142 található Magyarországon. Budapestet, mint az egyetlen metropolisz méretű önkormányzatot kivettük a számításokból. Minden település kapott egy-egy mutató kapcsán egy Z értéket, az értékeket sorrendbe állítottuk és ezeket öt egyenlő részre osztottuk úgy, hogy minden ötöd egyenlő számú elemből álljon (628-629 elem). A kvintilisekbe osztott Z értékeket közigazgatási határokat feltüntető térképi ábrán megjelenítettük. A középső ötödben (sárga) találhatóak a medián érték közeli települések, míg a felső ötöd *rangei-ben*, a két felső kvintilisben találhatóak a piros, ill. narancsszínű települések (local municipalities), végül a kedvezőbbnek tekinthető *range-ben* a két „alsóházaban” vannak a mélyzöld és halványzöld települések.

A *Criminals index* alapján készült térképi ábrán látható a felsőházak rangeiben található települések sűrűn fordulnak elő *Észak-Magyarország* és *Észak-Alföld* régióiban, különösen az ukrán határon elhelyezkedő *Szabolcs-Szatmár-Bereg* megyében (4.4.1. térképi ábra). Továbbá sűrűn előfordulnak a magas criminals indexű települések a *Dél-Dunántúlon* is. Az ország nyugati területén, az osztrák határ mentén a települések inkább az *alsó kvintilisekhez* tartoznak. A felső rangokban itt csak a belsőperifériákon (internal peripheral) a megyehatárok mentén sűrűsödnek a települések. Azt látni kell, a felső kvintilisek range értéke igen nagy, de ha megfigyeljük a piros települések elhelyezkedését, akkor látható szomszédjuk vagy narancs, ill. sárga színű, azaz fokozatosan simulnak bele az alsó kvintiliseket jelző települések összefüggő területeibe. Ebből

arra lehet következtetni a törvénnyel – következésképpen a társadalom egészének normarendszerével – összeütközők elhelyezkedése a térben nem véletlenszerű. Az *criminals index* bevétele a komplex mutató képzésébe indokoltnak látszik.

Az annuitants index által megrajzolt térképi ábrán látható az alsó kvintilisekhez tartozó települések összefüggően három régiót feddnek le; *Nyugat Dunántúl*, Ausztriával határos régiók, *Közép Dunántúl*, Nyugat-Szlovákiával határos, valamint Budapestet körülölelő régiót, a *Központi régiót*, (4.4.2. térképi ábra). Ebben a harmadnyi országban állítják elő az ország GDP-jének túlnyomó részét, ezt a megarégióknak két végpontjában van Budapest és Bécs, ezt összekötő modern ipari tengelyen helyezkednek el az új autógyárak és az elektronikai vállalkozások. Az *újiparosítás* legnagyobb beruházásai itt jöttek létre az elmúlt húsz éven, amelynek alkalmazottjai a magyarok által is lakott Nyugat-Szlovákiából is vonz nagyszámú munkaerőt, ugyan akkor jelentős azoknak a száma is, akik a közeli Ausztriában dolgoznak, vagy *vándormunkásként* a német nyelvterületen vállalnak munkát Nyugat-Európában. A vasfüggöny létezése idején, az osztrák tv- és rádióadók a Dunántúl nyugati részét beszórták műsoraikkal, amelyek közkedveltek voltak, ezért is itt sokan beszélnek németül. Tehát ebben a megarégióban a járadékosok aránya (akik nyugdíjszerű ellátásban részesülnek, de nem érték el nyugdíjkort) az adófizetőkhez képest igen alacsony, a foglalkoztatási ráta relatíve igen magas,¹⁰ az iskolázottsági szint messze kiemelkedik az ország többi régióhoz viszonyítva. Biztató jel, hogy ez a „zöldbanán” övezet délkeleti irányban kezd előre törni, Kecskeméten át (Mercedes beruházás) Szeged irányába, amely egyetemi központ a biotechnológia fellegvára Magyarországon. Másik kitörési irány Debrecen és nyugati övezetében található Hajdúság zöldül ki, ahol az ország legnagyobb vidéki egyeteme, többek között a hazai magfizikai kutatás központja található.

Az ország térképen hasonló mintázatot produkál az *income index* által rajzolt 4.4.3. térképi ábra. Egy adófizetőre jutó jövedelemből képzett index kevésbé összefüggő megarégiót fest, de ismerve az ország település szerkezetét, a *Nyugat-Dunántúl*, narancs és sárga településeit, ezek többsége kislélekszámú, öregedő település ahol sok nyugdíjas korú nyugdíjas él, akik már nem fizetnek adót. Ellentéte a zöld ország résznek az *Észak-Alföld* és *Észak-Magyarország* régiók, amelyek az elmaradottabb Kelet-Szlovákiával és Ukrajnával határosak, ahol sok fiatalodó falu található, az ott élő roma közösségeknek köszönhetően, de gazdasági aktivitásuk igen csekély, ebből következően nem, vagy alig adóznak. A piros és narancs országból enkláve Debrecen, Nyíregyháza, és Miskolc nagyvárosok, amelyekben mind vállalkozó-, mind s közszféra jelentős foglalkoztató. Az Alföldhöz hasonló színezetet ölt magára *Dél-Dunántúl*, amelyekből csak a megyeközpontok bukkannak ki mélyzöld színükkel.

A *taxpayer index* színezte térképi ábra egybevág az elsőző kettővel, de lényeges különbség a nagy zöld megarégió („zöldbanán) nem nyúlik át a Dunán (4.4.4. térképi ábra). A Központi régió nem csatlakozik a Dunántúl zászlóshajójaként emlegetett Győr-Moson-Sopron megyéhez, azzal érintkező gazdaságilag aktívabb megyékhez. Viszont az *income* és *annuitants indexe* kedvező, ennek az egyik oka az lehet, hogy sok már aktívkorú felnőtt egyetemre jár, főmunkaidőben tanul. A *posztadoleszcenziának* (post adolescence) köszönhetően (mamahotel), harminc éveskor felé haladván is szüleinél él, nem alapít családot, nincs önálló, ergo adóköteles jövedelme, de ua. nem él segélyből, amikor önállósodik, sok esetben megreked az önálló, azonban családot alapítani képtelen szingli létben. Ez az élethelyzet főleg az átlagnál messze nagyobb jövedelemmel bíró családok esetében tipikus jelenség.

¹⁰ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qlf009a.html

A társadalmi munkamegosztás fontos integráló tényező, amelyet demonstrál az előbbi három index, amely mindegyike külön-külön összefüggő területi alakzatokat tud képezni a települések mozaikjából az ország térképen, minden bizonnyal meghatározó elemeit képezik a megalkotandó *social capacity* indexnek, s későbbi anóma indexnek.

A hatvanas években már napirendre került az akut népesség fogyás Magyarországon (Bódi & Bódi 2012), de a politika a szocialista rendszer összeomlás után csak napjainkban emelte a közpolitika témái közé, s tett lépéseket a népességfogyás megállítása érdekében, amelynek eredményét még nehéz értékelni. Magyarországnak a demográfiai válsága a nyolcvanas évek óta folyamatosan szélesedi. A KSH (*Hungarian Central Statistical Office*) adatai szerint harminc év alatt az ország népessége 737 ezer fővel csökkent, mialatt 363 ezer fő volt a vándorlási mérlegből eredő nyeresége. A népesség csökkenés fő oka a természetes fogyás, amely a határon kívüli magyarok folyamatos beáramlása nélkül az egymillió főt is el érte volna. Azonban vannak települések, amelynek lélekszáma növekszik részben bevándorlás és részben természetes szaporodás útján. Ezek a települések a Budapesti agglomerációban, az Alföldön a Hajdúságban Debrecen háttérében, valamint a Nyugat- és Közép-Dunántúl régióiban található városok, viszont az utóbbi két a régiókban a belső perifériákban, a kis lélekszámú falvak a felső két kvintilisben találhatóak (4.4.5. térképi ábra). Miután ez *population change index* talán módszertani szempontból gyenge láncszeme a komplex *social capacity* indexnek, későbbiekben minden bizonnyal finomításra szorul.

Talán a legvitathatóbb indexhez értünk az *abortion* index esetében, mivel kutatói körökben, legalább is Kelet-Európában ez sokáig tabutémának számított, s a szocialista rendszer összeomlás után sem szívesen került a kutatási napirendek közé, mivel élesen szembe állította a kutató társadalmat, legalábbis Magyarországon. A tények szembesítése viszont szükséges. 1990-ben 90,4 ezer abortuszt hajtottak végre, amely a száz élve születésre vetítve 71,9 volt. Az ezredfordulón, az abortuszok száma 56,4 ezerre csökkent, de még így is számuk száz élve születéshez képest 58,1 volt. Majd az abortuszok száma 38,4 ezerre csökkent 2007-ben, de arányuk az élve születésekhez képest így is viszonylag magas maradt (46,4), viszonyítva a környező országokhoz; Ausztriában 22,1, Szlovákiában 27,2, Szlovéniában 26,3, Csehországban 20,6 volt az abortuszráta. Csak a keleti szomszédoknál mérték nagyobb abortuszrátát Romániában 46,9-et, Ukrajnában 40,4-et ugyan ezen évben.¹¹ A területi eloszlása az abortusz eseményeknek igen eltérő és szélsőséges ezért az index elkészítésénél nem tudtuk az élve születésekhez viszonyítani azokat, mivel számos településen az abortuszok száma meghaladta az élve születések számát, ezért ezt az abortuszok számát a szülőképes korú nőkhöz viszonyítottuk. Ezt mutatja az *abortion index* térképi ábrájának magyarázata is, amely igen nagy rangot mutat (4.4.6. térképi ábra). A két felső kvintilis piros és narancs színei az *Észak-Magyarországi* régiók, és a *Dél-dunántúli* régiók településein jelennek meg. *Észak-Alföldön* az ukrán és román államhatárszakaszon elhelyezkedő települések kerülnek a felső kvintilisekbe. Viszonylag kedvezőbb mintázatot kapunk *Nyugat- és Közép-Dunántúl* régiókban, ahol más indexek is kedvezőbb képet mutatnak.

---

¹¹ Kamarás Ferenc - Terhességmegszakítások Magyarországon - <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/Kamaras-99.html> / Percentage of Pregnancies Aborted by Country, compiled by Wm. Robert Johnston, 21 February 2007 <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/wrjp333pd.html>

A *premature mortality* index megalkotását Juhász és Nagy kutatásának köszönhetjük (Juhász és mások 2010), amely többek között igazolták a *deprivation* és *cardiovascular mortality* kapcsolat Magyarországon is, s mind emellett a függőségek (*somiking*) és életmód (*sedentary*), valamint *iskolázottság* közötti szoros kapcsolatot az említett tényezőkkel és ennek térbeli dimenziót, térbeli összefüggéseit. A 4.4.7. térképi ábrán is világosan látszik *Észak-Alföld*, *Észak-Magyarország*, *Dél-Dunántúl* vidéki térségeiben, lényegében a nagyvárosok és azok agglomerációit kivéve a települések, a két felső kvintilisben foglalnak helyt. A *Nyugat- és Közép-Dunántúl*, valamint a *Központi* régió viszont, a megyehatárok mentén kirajzolódó, belső perifériákat kivéve kedvező képet mutat. Összefüggő, közel egységes képet rajzolva a három fejlett régiónak számító megarégió.

Valamennyi index esetében a naturális mutatókkal is elkészítettük az ország térképeket, amelyek hasonló mintázatot adtak, mint a Z érték segítségével megrajzolt térképi ábrák, ezek közül többet közzé tettünk, illetve korábbi elemzéseinkben használtuk őket (Bódi & Fekete & Bódi 2012). Jelen munka egyik célja az volt, hogy alkossunk egy olyan indexet, amely a társadalomban külön-külön kimutatható anómikus jelenségeket egy (a törvénnyel szembe fordulás, a társadalmi munkamegosztás rendszeréből való kiszerveződés, az élet, mint értéktől való elfordulás) fő indexbe jeleníti meg. Ez még nem az anómia index. Ezt *social capacity indexnek* neveztük, amelynek bővítése és finomítása után juthatunk el a válság ciklus elemeivel kapcsolatba hozható anómia indexhez. Reményeink szerint ezzel az indexel közelebb kerülünk ahhoz, hogy lokalizálható legyen hol találhatóak a párhuzamos életvilágok, hol találhatóak a helyi társadalom egészével ellentétes normák – norma gettókban fellelhető *rebellion anomy*. Valamint kimutathatóak azok a területek, ahol a helyi társadalom jelentős része, a helyben élők többsége, apátiában él – feladva mind a kulturális célokat, mind pedig a célok elérést szolgáló intézményesített gyakorlatot: *retreatism anomy*.

Social Capacity index értelmezése

A *social capacity index* térképi ábrája mutatja a települések eloszlását, azaz Z érték alapján melyik ötödben foglalnak helyet. A Range igen széles érték mezőn helyezkedik el 52,4 (4.4.8. térképi ábra). A legelső ötöd range minimuma és maximuma: -16,3 és -3,19 között van. Ebben az intervallumban valószínűsíthető a helyi társadalom kiegyensúlyozottak, legkevésbé fedik át egymást a társadalomból való kiszerveződésre utaló jelenségek. A legelső ötödhöz tartozók, nem fednek le összefüggően egy teljes régiót, ezek a sötétzöld foltok, nagyobb iparilag fejlett, egyetemi városokat (tudásközpontokat) takarnak, s azok szélesebb agglomerációs gyűrűit jelenítik meg: *Győr*, *Sopron*, *Szombathely*, *Veszprém*, *Székesfehérvár* az elmúlt húsz-harminc év legsikeresebb magyarországi nagyvárosai, amelyek közül nem egy már a szocialista korszakban merkantilista helyi politikát folytatott, tudatos tőkevonzással, ipar és iskolafejlesztéssel. *Győr-Moson-Sopron* megye, az ország Észak-nyugati sarkában Bécs és Pozsony közelségében, szinte majd mindegyik települése ebben a legkedvezőbb alsó kvintilisben foglal helyet. A sikeres városokat halványzöld települések kötik egybe, amelyek a második alsó kvintilisben foglalnak helyet, egy viszonylag szűk rangben (-3,18—1,00). A mind két zöld mezőt a Balaton déli partja (amely mint egy siker agglomeráció emelkedik ki) és Budapestet összekötő vonal határolja. Budapesti agglomerációtól keletre *Kecskemét*, *Szeged* és *Debrecen*, s azoknak agglomerációi emelkednek ki.

A fenti két alsó kvintilis ellentéte a piros (min. max.:4,03-36.1) valamint a narancs (min. max.: 1,17-4,02) színekben megjelenő települések, amelyek összefüggő mezőt alkotnak *Észak-Magyarország, Észak-Alföld*, valamint *Dél-Dunántúl* régiókban, amelyet megtörnek a megyeközpontok és jelentős iskolavárosok zöld színe (*Gyöngyös, Sárospatak*).

Amennyiben megvizsgáljuk az ország tizenkilenc megyéjét, azaz a social capacity indexek lakosság számmal súlyozott település átlagát minden egyes megyére külön számítjuk, akkor az alábbi Z értékeket kapjuk.

2. Tábla: Social Capacity index súlyozott Z index 19 megye Magyarországon.

Megye	Min.	Max.	Range	Standard deviation	Z index (súlyozott)
Bács-Kiskun	-4,802934850	11,56413195	16,36706680	2,379434810	-1,360311925
Baranya	-7,368237727	23,74783568	31,11607340	4,627485691	-1,310085122
Békés	-3,578918802	13,56256609	17,14148489	2,756507868	-0,743130674
Borsod-Abaúj-Zemplén	-7,284112178	36,09392442	43,37803660	4,429791929	0,775817096
Csongrád	-4,909796051	9,294243649	14,20403970	2,683048687	-2,479369550
Fejér	-11,17915127	11,11174681	22,29089808	3,012211225	-4,343273071
Győr-Moson-Sopron	-9,946680773	6,332175857	16,27885663	2,087457847	-5,132207573
Hajdú-Bihar	-4,606791442	21,85437976	26,46117121	3,419675806	-1,575289060
Heves	-6,216813822	21,66087293	27,87768676	4,666247769	-1,092801468
Komárom-Esztergom	-6,487215723	3,500258062	9,987473785	1,653231736	-3,794476679
Nógrád	-4,654731181	16,33199366	20,98672484	3,690276791	0,328097636
Somogy	-8,353037517	25,04431358	33,39735110	4,921466152	-0,697190798
Szabolcs-Szatmár-Bereg	-4,180263092	17,73919362	21,91945671	3,586739053	1,055153113
Jász-Nagykun-Szolnok	-5,299547858	23,03702318	28,33657104	3,494648699	-0,543840781
Tolna	-8,746585864	11,98609708	20,73268294	4,053718698	-1,406223924
Vas	-7,586140429	11,52991858	19,11605901	2,799405618	-4,382373938
Veszprém	-8,185998560	28,52224506	36,70824362	2,925691268	-3,811328672
Pest	-16,25091581	7,286515217	23,53743103	3,385988831	-4,748920742
Zala	-8,790899392	14,15431297	22,94521237	3,171908948	-3,423515186

Forrás: szerzők számításai alapján. TeIR database "National Spatial Development and Spatial Information System"

Megfigyelhető, abban a megyékben ahol a *Social Capacity* index Z értéke magas ott a szórás értéke is magas, tehát a megyén belüli települések közötti különbségek igen nagyok. A legkedvezőbb megyének tekinthető *Győr-Sopron-Moson* megyében a Z súlyozott megye index mínusz 5,13, ellenben a legkedvezőtlenebb képet mutató *Szabolcs-Szatmár-Bereg* megyében a súlyozott megyei Z érték plusz 1,05, az előbbiben alacsony a szórás értéke, ellenben az utóbbiban magas.

A térképi ábrán látható eltérésekért minden bizonnyal nem csak regionális hatások okolhatók (4.4.8. térképi ábra). Az egyes indikátorok súlyozott Z értékét ezért érdemes település típusok (népességszám) alapján is vizsgálat alá vonni. Az indikátorok Z értéke meredeken csökken a nagyobb lélekszámú települések irányába, amely arra utal, hogy a település méret is magyarázó

tényezővel bír, de hatása nem kizárólagos. Mivel számos Nyugat-Dunántúli régióban található kisméretű önkormányzat, de ebben a régióban a felső kvintilisben, többségében megye határ menti települések kerülnek. Viszont *Dél-Dunántúlon* és *Észak-Magyarországon* a kis népességű települések zöme a felső kvintilisben található, amelyek megyéni területeket fednek le a nevezett régiókból.

3. Tábla: Indikátorok és a Social Capacity index település típusonként (helyi települési önkormányzatok) Magyarországon.

Indikátor típusok és települési önkormányzatok típusai	0-100 fő	101-500 fő	501-1000 Fő	1001-3000 fő	3001-10.000 fő	10.001-50.000 fő	50.001- fő felett
Criminals	0.1534	0.3744	0.2062	0.1819	0.0694	0.0158	-0.0702
Annuitants	0.7344	0.6409	0.3298	0.2061	-0.0075	-0.1985	-0.3058
Income	0.3761	0.5036	0.1523	-0.1343	-0.6119	-1.2379	1.7613
Taxpayers	-0.5054	0.0528	-0.0313	-0.0116	-0.1725	-0.4393	-0.7976
Population change	0.4540	0.1371	0.0347	-0.0951	-0.1793	-0.2810	-0.4453
Abortion	0.0528	0.1080	-0.0106	0.0446	-0.0246	-0.0826	-0.2085
Premature mortality	0.3102	0.2398	0.1521	-0.0474	-0.3636	-0.8391	-1.3567
Social capacity	1.5756	2.0566	0.8332	0.1441	-1.2976	-3.0624	-4.9455

Forrás: szerzők számításai alapján. TeIR database “National Spatial Development and Spatial Information System” Számolva az adott településkategória egységeinek átlagával.

A *social capacity* index tovább fejlesztésre biztatnak azok a gazdasági térszerkezeti kutatások is, amelyek a Benett-féle módszer segítségével Magyarországon az új gazdasági folyamatok térbeli modellezésére törekednek (Matolcsy & Csizmadia & Csordás 2007). A gazdaság és társadalom térszerkezetét a *migráció, szja térbeli eloszlásával, vállalkozó aktivitással, az egy főre jutó külföldi tőke nagyságával, tudásbázisok létevel, autópályák térbeli hatásával, elérhetőség számításokkal, munkanélküliségi adatokkal, termálvizekre épülő turizmus adataival, EU támogatások allokációs adataival* rajzolták meg.

A jelen kutatás célja és módszerei merőben mások voltak, de különös, hogy a fent hivatkozott tanulmány által megrajzolt regionális formációk a *Social Capacity Index* (SCI) térképen (4.4.8. térképi ábra) is kirajzolódnak.

Magyarország térszerkezeti geomodelljei cikkben meghatároznak egy *Nyugat-magyarországi modernizációs vonalat*, ezt a térelemet térképünk is jelzi összefüggő mélyzöld színben az osztrák határmentén. A *Balaton-regiót*, a SCI trékép is megrajzolja (4.4.8. térképi ábra), *Dunamenti innovációs tengely* is kirajzolódik – Győr-Budapest tengelyen egy mélyzöld folyosó található ui. a *Dél-dunai csáp* Budapest és Pécs között egy összefüggő zöld korridor látható a SCI térképen is. A nevezett cikkben lehatárolt *Közép-magyarországi gyűrű* is kirajzolódik említett térképi ábrán (Budapesti agglomeráció mélyzöldjét egy halvány zöld gyűrű karolja át). Az *Észak-kelet-magyarországi fal*, amit az említett cikk megnevez, a SCI trékép is jelöl a román-ukrán határ és a Kelet-szlovák határszakasz mentén. Amit a gazdasági térelemzők hátrányosnak ítétek, azt a SCI

térkép is jelöli, amit a nevezett cikk innovációs és modernizációs tréségnek jelöl azt a SCI térkép a társadalmi norma követés szempontjából kiegyensúlyozottnak tart.

Módszereink további finomítást és kiegészítést igényelnek, melyre a cikk során is már tettünk utalást. A kutatásunk igazából ezzel a kísérlettel elkezdődött, annak reményében, hogy visszatérhetünk klasszikus elméletek újbóli értelmezéséhez, amely *Max Weber Protestáns etikájától Peter Sir Bauer* (1991) munkásságán át *Stiglitz reportig* (Stiglitz és mások 2009) (*Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*) terjedhet. A gazdaságot, s annak válság jelenségeit nem lehet a gazdálkodó, a munkálkodó ember ethosza, morális attitűdjei nélkül megérteni. Ez utóbbit nem szeretnénk számokba és képletekbe csomagolni, csak felállítani egy olyan vizsgálati keretet, amely térben és időben a társadalmi-gazdasági folyamatok jobb megértését szolgálhatja majd. Reményeink szerint az első lépéseket megtettük.

Hivatkozások

Barber, E.G. (1955) *The Bourgeoisie in 18th Century France*. Princeton.

Bauer, P. (1991) *The Development Frontier: Essays in Applied Economics*. Harvester Wheatsheaf.

Berkman, L.F. & Glass, T. & Brissette, I. & Seeman T. E. (2000) From social integration to health: Durkheim in the new millennium *Social Science & Medicine*, Volume 51, Issue 6, Pages 843-857.

Bódi, F. (2012) The elements of the complex crisis, and its influences on the rural societies – historical background of disadvantageous situation In (eds) Bódi, F. & Fábíán, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp129-145.

Bódi, F. (2006): Az edelényi helyzet (foglalkoztatás a hátrányos helyzetű térségekben) a Falu XXI. Évfolyam, 1. szám Tavasz (pp. 63-77).

Bódi, F. & Bódi, M. (2012) The decrease of the population, the vicious circle of poverty and development model In (eds) Bódi, F. & Fábíán, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp. 41-58.

Bódi, F. & Bódi, M. (2012) Where are the voters? In (eds) Bódi, F. & Fábíán, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp 59-77.

Bódi, F. & Fekete, A. (2012) Changes in supply and demand in elementary education 1988-2009. In (eds) Bódi, F. & Fábíán, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp 268-287.

Ferenc Bódi, Jenő Farkas, Zsuzsanna Horváth

Bódi, F. & Horváth, Zs. (2012) Shadows and ghosts in rural welfare system. In (eds) Bódi, F. & Fábrián, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp 147-162.

Bódi, F. & Bódi, D. & Fekete, A. & Bódi, M (2012) Annex (maps, figure, tables) .In (eds) Bódi, F. & Fábrián, G. & Lawson, R. T (2012) *Local Organization of Social Services in Hungary* (Crises – Reactions – Changes) Europäischer Hochschulverlag GmbH & Co. KG, Bremen, pp 426-476.

Castells, M. (1991) Die zweigeteilte Stadt. In *Die Welt der Stadt*. (et. Schabert, T.) München pp. 199-217.

Durkheim, É. (1982) Az öngyilkosság. (La Suicide). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.

Fónai, M – Fábrián, G – Filepné, Nagy É – Péntes, M (2008) *Poverty, health and ethnicity: the empirical experiences of researches in Northeast-Hungary*. Review of Sociology 14: (2) 63-91.

Gaszó, F. (2008) Közoktatás a zárványtársadalomban. In Bódi, F. (ed.) *Helyi szociális ellátórendszer*. MTA PTI, Budapest.

Guyau, J.M. (1898). *A Sketch of Morality Independent of Obligation or Sanction* (transl. G. Kaprteyn). London: Watts. Available through Scribd (Accessed 15.10.2013).

Jahoda, M. & Lazarsfeld, P.F. & Zeisel, H. (1975) Die Arbeits-losen von Marienthal. Ein Soziographischer Versuch über die Wirkungen Lang-andauernder Arbeitslosigkeit. Suhrkamp Verlag.

Jarman, B. (1983) Identification of underprivileged areas. *British Medical Journal*, 28. 1705-1709.

Juhász, A. & Nagy, Cs., & Páldy, A., & Beale, L. (2010) Development of Deprivation Index and its relation to premature mortality due to diseases of the circulatory system in Hungary, 1998-2004. *Social Science & Medicine* 70. pp. 1342-1349.

Harding, F. J. W. 1973. *Jean-Marie Guyau (1854-1888). Aestheticiam and Sociologist. A Study of His Aesthetic Theory and Critical Practice*. Genève: Droz.

Kapitány, B., & Spéder, Zs. (2004) Poverty and deprivation. *In the trace of social contexts, the turning points of our life – workshop studies, 4*. Budapest: Hungarian Central Statistical Office, Demographic Research Institute (Available only in Hungarian).

Kondratiev, N. (1925) *The Major Economic Cycles*.

Kopp, M. & Stauder, A. & Purebl, Gy. & Janszky, I (2007) Work stress and mental in a changing society. *European Journal of Public Health*, p. 1-7.

Ferenc Bódi, Jenő Farkas, Zsuzsanna Horváth

Kosa Zs, Szeles G, Kardos L, Kosa K, Nemeth R, Orszagh S, Fesus G, Adany R, Voko Z. Health of the inhabitants of Roma settlements in Hungary - a comparative health survey. *Am. J Public Health* 2007; 97: 853-859.

Kovács, K. & Váradi, M. M. (2013) *Hátrányban vidéken*. Argumentum. Budapest.

Kuznets, S.S. (1966) *Modern Economic Growth, Rate, Structure and Spread*. New Haven, Conn. Yale University Press.

Lander, B. (1954) *Towards an Understanding of Juvenile Delinquency*. New York.

Matolcsy, Gy. & Csizmadia, N. & Csordás, L. (2007) A Magyar gazdaság térszerkezeti változásai. *Polgári Szemle*. 3. éfv. 11. sz.

Merton, R. (1968) *Social Theory and Social Structure*. The Free Press, New York.

Orrù, M. (1987). Weber on anomie. *Sociological Forum*, Vol. 4, No. 2, pp. 120-135.

Parsons, T., & Bales, R.F. & Shils, E.A. (1953) Working papers in the Theory of Action In Parsons, T. *The Social System*. Glencoe p. 67-78.

Róna András (1993) *Közép-Európa Atlasz*. Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet (1945) Digitális Faksimile Kiadás. ELTE Térképtudományi Tanszék (Klinghammer, István) Szent István Társulat – Püski Kiadó

Sebastian De Grazia, *The Political Community* (University of Chicago Press, 1948), 72-74, passim; cf. Brookes, op. cit., 46.

Skrabski, Á. & Kopp, M. & Kawachi, I. (2003) Social Capital in changing society: cross sectional association with middle aged female and male mortality rates. *Journal Epidemiology and Community Health*, 57. 114-119

Skrabski, Á. & Kopp, M. & Rózsa, S. & Réthelyi, J. & Rahe, R. H. (2005) Life Meaning: An Important Correlate of Health in the Hungarian Population. *International Journal of Behavioral Medicine*. 2005, Vol. 12, No. 2, 78-85.

Spéder, Zs. (2002) Poverty: socioeconomic characteristics and demographic factors. In Spéde, Zs. (Ed.) *Demographic process and social environment. Repot* (pp. 91-102) Hungarian Central Statistical Office, Demographic Research Institute (Available only in Hungarian).

Stiglitz, J. E., Sen, A., & Fitoussi, J. P. (2009). Report by the Commission on the measurement of economic performance and social progress.

http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documentsrapport_anglais.pdf

Széles Gy, Vokó Z, Jenei T, Kardos L, Bajtay A, Papp E, Pásti G, Kósa Zs, Molnár I, Lun K, Adány R. A preliminary evaluation of a health monitoring programme in Hungary. *Eur. J. Public Health* 2005;15:26-32.

Ferenc Bódi, Jenő Farkas, Zsuzsanna Horváth

Turner, R., & Noh, S. (1983). Class and psychological vulnerability among women: The significance of social support and personal control. *J. Health Soc. Behav.*, 24, pp.2-15.

Townsend, P. (1987) Deprivation. *Journal of Social Policy*, 16. 125-146.

Weber, M. (1905) *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism)*. translated by Talcott Parson (1930).

Szerzők:

Bódi, Ferenc Ph.D., senior research fellow, Centre for Social Sciences, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary.

Farkas, Jenő Ph.D., senior research fellow, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Grate Plain Departure, Kecskemét. Hungary.

Horváth, Zsuzsanna E., Ph.D. candidate, Australian Collaboratory for Career Development, Learning, and Employability (ACCELL), University of Southern Queensland, Australia.